

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

УДК [339.923:620.91]:(061.1ЄС)

ЗОВНІШНІЙ ВИМІР ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС У КОНТЕКСТІ ВІДНОСИН УКРАЇНА-ЄС

Ішков С.В.

*Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

У статті проаналізовано зовнішню складову спільної енергетичної політики ЄС. Охарактеризовано основні сучасні тенденції енергопостачання та енергоспоживання в ЄС. Проаналізовано нормативно-правове підґрунтя спільної енергетичної політики ЄС. Визначено цілі та напрями зовнішньої енергетичної політики ЄС. Здійснено класифікацію рівнів, на яких реалізується зовнішня енергетична політика ЄС, та узагальнено її інструментарій. Досліджено сучасні механізми взаємодії України та ЄС в енергетичній сфері з акцентом на співпрацю в рамках Енергетичного співтовариства. Сформовано концептуальну схему просторової структури Енергетичного співтовариства.

Ключові слова: енергетична політика, Енергетичне співтовариство, енергетична безпека, енергопостачання, енергоспоживання

In the article an external component of EU common energy policy was analyzed. Main modern tendencies of energy supply and consumption have also been explored. The legislation of EU common energy policy was analyzed. Aims and directions of the EU external energy policy were defined. A levels classification of the EU external energy policy, as well as that of its instruments is proposed in the article. Some modern mechanisms of Ukraine-EU interaction in the field of energy with an exceptional attention paid to their collaboration within Energy Community were explored. A conceptual scheme of the spatial structure of Energy Community was developed.

Key words: energy policy, Energy Community, energy safety, energy supply, energy consumption.

Актуальність проблеми. Енергія виступає одним з ключових чинників економічного розвитку, соціальної стабільності та геополітичної безпеки будь-якої країни світу. Одночасно обмеженість енергетичних ресурсів

і природно-географічні чинники розподілу їх запасів між країнами та регіонами світу зумовлюють необхідність державного втручання в енергетичну сферу та вироблення відповідного інституційного фрейму. З огляду на це до енергетичної політики треба ставитися як до стратегічно важливого напрямку, який створює підґрунтя для забезпечення національної енергетичної, економічної та соціальної безпеки країни, впливає на її конкурентоспроможність і обумовлює позиції даної країни у двосторонніх та багатосторонніх міжнародних відносинах.

Поглиблення процесів регіональної економічної інтеграції в рамках Європейського Союзу (ЄС) та важливість проблем енергетики, зокрема енергетичної політики, для розвитку національних економік зумовили необхідність розробки та реалізації спільної енергетичної політики ЄС. Істотною рисою спільної енергетичної політики є її двовимірність: з одного боку, така політика спрямована на регулювання відносин в енергетичній сфері між країнами-членами ЄС (внутрішній вимір), а з іншого, вона має на меті встановлення взаємовигідних відносин щодо енергопостачання та досягнення сталого розвитку енергетики з третіми країнами (зовнішній вимір).

Аналіз останніх наукових досліджень. Хоча спільна енергетична політика як окремий напрям спільних політик ЄС є порівняно нещодавнім явищем, проблематиці наднаціонального енергетичного урядування в рамках ЄС присвячено чимало праць вітчизняних і зарубіжних вчених: С.С. Андерсена, Т. Биркович, А. Інотаї, Х. Ле Ког, Ф. Мората, Є. Пальцевої, І. Пашковської, К. Перре, І.С. Сандоваля, Н. Сіттера та ін.

Дослідники приділяють увагу необхідності узгодження та інтегрування внутрішнього та зовнішнього вимірів спільної енергетичної політики задля досягнення загальноєвропейських цілей у галузі енергетики [21, с. 167-168]. А. Інотаї у роботі [13] підкреслює важливість врахування при розробці та реалізації спільної енергетичної політики ЄС не лише внутрішньоєвропейських чинників, але й глобальних та мегарегіональних чинників, зокрема. тенденції обсягів попиту та пропозиції енергоресурсів не лише в самому ЄС, але й в країнах-експортерах енергоресурсів, в країнах – конкурентах ЄС за імпорту енергоресурсів, в усьому світі в цілому.

С.С. Андерсен та Н. Сіттер, аналізуючи ключові цілі спільної енергетичної політики ЄС, підкреслюють стратегічну важливість розширення внутрішнього енергетичного ринку ЄС, поступово включаючи до нього як сусідів-імпортерів енергоресурсів (Балканські країни, Туреччину, Україну, Молдову тощо), так і основних постачальників енергоресурсів (Норвегію, Російську Федерацію) [12]. На їхню думку, таке розширення внутрішнього ринку та поглиблення його інтегрованості із зовнішніми енергоринками дозволить посилити енергетичну безпеку ЄС, підвищити ефективність використання енергетичних ресурсів і регулювання енергозабезпечення та енергоспоживання.

Х. Ле Ког та Є. Пальцева, зосередивши увагу на безпековому аспекті енергетичної політики, доводять необхідність активізації зовнішньополітичних заходів із диверсифікації джерел постачання енергоресурсів до ЄС, що сприятиме зменшенню залежності ЄС від традиційних постачальників енергоресурсів і, відповідно, пов'язаних із такою залежністю ризиків [15; 16].

Ф. Мората та І.С. Сандоваль віддають перевагу екологічному аспекту спільної енергетичної політики ЄС як у внутрішньому та і зовнішньому вимірі, вказуючи на важливість співпраці з іншими країнами не лише з проблем енергозабезпечення та енергоефективності, але й щодо досягнення сталості в енергетичній галузі та приділення особливої уваги охороні довкілля через розвиток екологічно безпечних галузей енергетики, переходу до поновлюваних джерел енергії тощо [17].

Вітчизняні дослідники та дослідники з інших країн СНД особливу увагу приділяють проблематиці взаємовідносин пострадянських країн з ЄС в енергетичній сфері. Зокрема, І. Пашковська наголошує на важливості енергетичної співпраці ЄС та країн СНД, зумовленій взаємною енергетичною та економічною залежністю цих країн. З одного боку ЄС є залежним від постачання енергоресурсів з Російської Федерації та середньоазійських країн, а також від трубопровідних систем транспортування енергоресурсів в Україні, Молдові, у закавказьких країнах тощо. Зі свого боку, країни СНД вбачають в ЄС надзвичайно місткий ринок споживання енергоресурсів, у подальшому розширенні якого зацікавленими є як країни-експортери енергоресурсів, так і країни, що

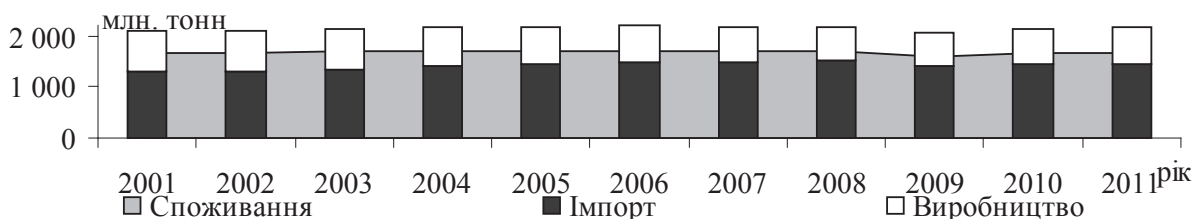
є транзитними на шляху енергоресурсів до ЄС [10; 11].

Український фахівець з проблематики відносин між Україною та ЄС в енергетичній сфері Т.І. Биркович підкреслює важливість для України таких аспектів зовнішнього виміру європейської енергетичної політики як розширення внутрішнього ринку назовні, оскільки Україна належить до країн-”сусідів” ЄС, а отже зацікавленість у поглибленні взаємовідносин у цій сфері є взаємною [8, с. 49].

Зважаючи на енергетичну залежність ЄС, передусім від імпорту природного газу та нафти, та пов’язані із цим проблеми енергетичної безпеки, а також на зацікавленість України в євроінтеграції, у тому числі в енергетичній сфері, видається актуальним проаналізувати зовнішню складову спільної економічної політики ЄС з акцентом на взаємозв’язок такої політики з національними інтересами України.

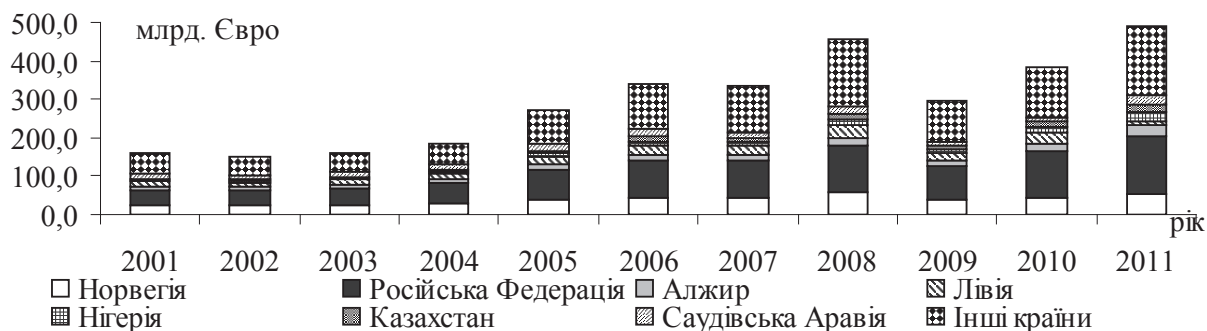
Метою роботи є визначення специфіки зовнішнього виміру спільної енергетичної політики ЄС на сучасному етапі, цілей, напрямів та інструментів її реалізації та аналіз її впливу на національні інтереси України в енергетичній сфері.

Викладення основного матеріалу дослідження. Спільна енергетична політика ЄС, у тому числі її зовнішній вимір, ґрунтуються на поточній ситуації в європейській енергетиці, яка характеризується високою залежністю ЄС від імпорту енергоносіїв та високою потребою європейських економік в енергоресурсах (рис. 1): імпорт енергоносіїв становив протягом 2001-2011 рр. 78-89 % від сукупного енергоспоживання ЄС, тоді як власне виробництво (з урахуванням виробництва енергоресурсів, призначених для експорту) було нижчим за обсяги енергетичного імпорту, складаючи 45-61 % останнього [20].

Рис. 1. Динаміка енергопостачання та енергоспоживання в ЄС у 2001-2011 рр. (у нафтовому еквіваленті) (розроблено за даними EUROSTAT [20])

Крім того, на основні країни-експортери енергоносіїв до ЄС (Російську Федерацію, Норвегію та Алжир) припадало протягом того ж періоду 44-51 % сукупного імпорту до ЄС енергоносіїв у вартісному виразі (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка географічної структури імпорту енергоносіїв до ЄС, 2001-2011 рр. (розроблено за даними EUROSTAT [20])

Політична нестабільність в країнах Близького Сходу та Північної Африки зумовила скорочення як абсолютних обсягів, так і відносної частки цих країн в європейському енергетичному імпорті, внаслідок чого питома вага російського імпорту енергоносіїв до ЄС зросла з 24,4 % у 2001 р. до 31,0 % у 2011 р. [20].

Крім того, протягом зазначеного періоду відбувалося постійне зростання цін на енергоресурси. Так, мало місце зростання світових цін на нафту: з 24,4 дол. США за барель сирої нафти основних сортів (Dubai, Brent, Nigerian Forcados, West Texas Intermediate) на початку 2001 р. до 104,5 дол. США за барель наприкінці 2012 р. [18]. У цей час на нафту приходилося близько 30-36 % сукупного імпорту товарів до ЄС з-за меж об'єднання [20]. У той же час ціна на природний газ для промислових споживачів в ЄС за 2001-2011 рр. зросла в 1,66 рази, а для приватних споживачів (домогосподарств) – в 1,61 рази. А саме природний газ складає близько чверті сукупного енергоспоживання в ЄС та 20-25 % енергетичного імпорту до ЄС у фізичному виразі; у вартісному виразі природний газ складає 19-29 % імпорту енергоносіїв до ЄС та 1,5-3 % сукупного імпорту товарів з-за меж ЄС [20].

Отже, проблема енергетичної залежності ЄС та обмеженого кола джерел енергетичного імпорту залишається гострою, а стабільність енергозабезпечення перебуває під впливом політичної ситуації в країнах-

експортерах. За результатами аналізу поточної стану забезпечення ЄС енергоресурсами можна виокремити такі чинники, що впливають на характер спільної енергетичної політики ЄС у її зовнішньому вимірі:

1. природно-географічні (нерівномірність забезпечення енергетичною сировиною різних країн та регіонів світу);
2. економічні (цінові коливання на ринках енергоносіїв, особливості структури національних економік країн ЄС з точки зору енергоспоживання та енергоефективності);
3. політичні (політична ситуація в країнах-експортерах енергоресурсів і в країнах енергетичного транзиту);
4. геополітичні та геоекономічні (особливості політичних та економічних відносин країн ЄС з країнами, що є постачальниками енергоресурсів до ЄС або які забезпечують транзит цих енергоресурсів).

Специфічною рисою спільної енергетичної політики ЄС є те, що історично вона базується, крім загальних правових актів ЄС на кшталт Єдиного європейського акту 1987 р., Амстердамського договору 1997 р. та Лісабонського договору 2007 р., на низці спеціальних стратегій та програм, виданих Європейською Комісією, які містять концептуальні засади європейської енергетичної політики, але не мають законодавчої сили. Такі стратегії та програми лише створюють інституційні фрейми для подальшої реалізації відповідних законодавчих ініціатив за конкретними напрямками енергетичної політики.

Так, концептуальні основи сучасної спільної енергетичної політики ЄС визначаються такими стратегічними документами Європейської комісії, як Зелена книга “Європейська стратегія для стійкої, конкурентної та надійної енергетики”, прийнята у 2006 р. (Green Paper “A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy”) [6]; “Енергія 2020: стратегія для конкурентоспроможної, стійкої та безпечної енергетики” (“Energy 2020: A strategy for competitive, sustainable and secure energy”) [4]; Енергетична дорожня карта 2050 (Energy Roadmap 2050) [5] тощо. На основі згаданих стратегічних і програмних документів в ЄС прийнято низку спільних законодавчих актів, які утворюють т. зв. Третій енергетичний пакет ЄС 2009 р. (Third Energy Package) та є спрямованими

на регулювання внутрішнього енергетичного ринку ЄС з урахуванням його взаємодії з постачальниками та споживачами енергоресурсів з-за меж ЄС [14, с. 3].

Усі вказані стратегічні та нормативно-правові документи ЄС дотримуються погляду про необхідність розробки та впровадження спільної політики не лише щодо внутрішньоєвропейських відносин у сфері енергетики, але й щодо відносин з іншими країнами світу, тобто підкреслюється важливість саме зовнішнього виміру спільної енергетичної політики ЄС.

Зовнішня спільна енергетична політика ЄС має на меті як загальні, так і спеціальні цілі. До загальних цілей, тобто таких, що є спільними для внутрішнього та зовнішнього вимірів даної політики, належать сталий розвиток енергетики (розвиток конкурентоспроможних поновлюваних джерел енергії, стримування попиту на енергію в ЄС, боротьба зі змінам клімат); конкурентоспроможність (забезпечення відкритості енергетичних ринків та дотримання при цьому інтересів споживачів, постачальників та інвесторів в енергетичній сфері, нівелювання впливу на учасників енергоринку цінових коливань, збереження лідируючих позицій ЄС в енергетичних технологіях); надійність та безпека енергопостачання (інтегрування зусиль щодо скорочення попиту, диверсифікації джерел пропозиції, стимулювання інвестицій в енергетику, підвищення енергоефективності європейської економіки) [4; 5; 6].

Специфічні цілі зовнішньої енергетичної політики ЄС полягають у такому:

1. інтегрування спільного енергетичного ринку ЄС з енергоринками країн-сусідів шляхом створення спільного регуляторного середовища;
2. активізація та диверсифікація партнерських відносин з постачальниками енергоресурсів та транзитними країнами;
3. підсилення ролі ЄС у досягненні поступу на шляху до безпечної, конкурентоспроможної та доброзичливої до довкілля енергетики як в рамках самого ЄС, так і в усьому світі;
4. поєднання зусиль ЄС та його країн-членів щодо дотримання інтересів Спільноти у галузі енергетики [4; 5].

Поставлені перед зовнішньою енергетичною політикою ЄС цілі зу-

мовляють основні напрями провадження такої політики, які засновуються на особливостях відносин між ЄС та третіми країнами, що можуть належати до споживачів, експортерів або транзитерів енергоресурсів. Тому згідно з Комюніке Європейської комісії “Енергетична політика для Європи” (An Energy Policy for Europe), прийнятим у 2007 р. [3], зовнішня спільна енергетична політика ЄС має здійснюватися за напрямами споживач – споживач, споживач – транзитні країни та споживач – виробник (експортер).

Зовнішня спільна енергетична політика ЄС характеризується трирівневою структурою: на двосторонньому рівні здійснюються відносини з окремими країнами, які можуть виступати як споживачами, так і виробниками або транзитерами енергоресурсів; на регіональному рівні відбувається діалог між ЄС та групами країн, які належать до певного географічного регіону або утворюють регіональне інтеграційне угруповання; на багатосторонньому рівні ЄС співпрацює з міжнародними організаціями загального або спеціального характеру щодо питань енергетики та енергетичної політики (рис. 3).

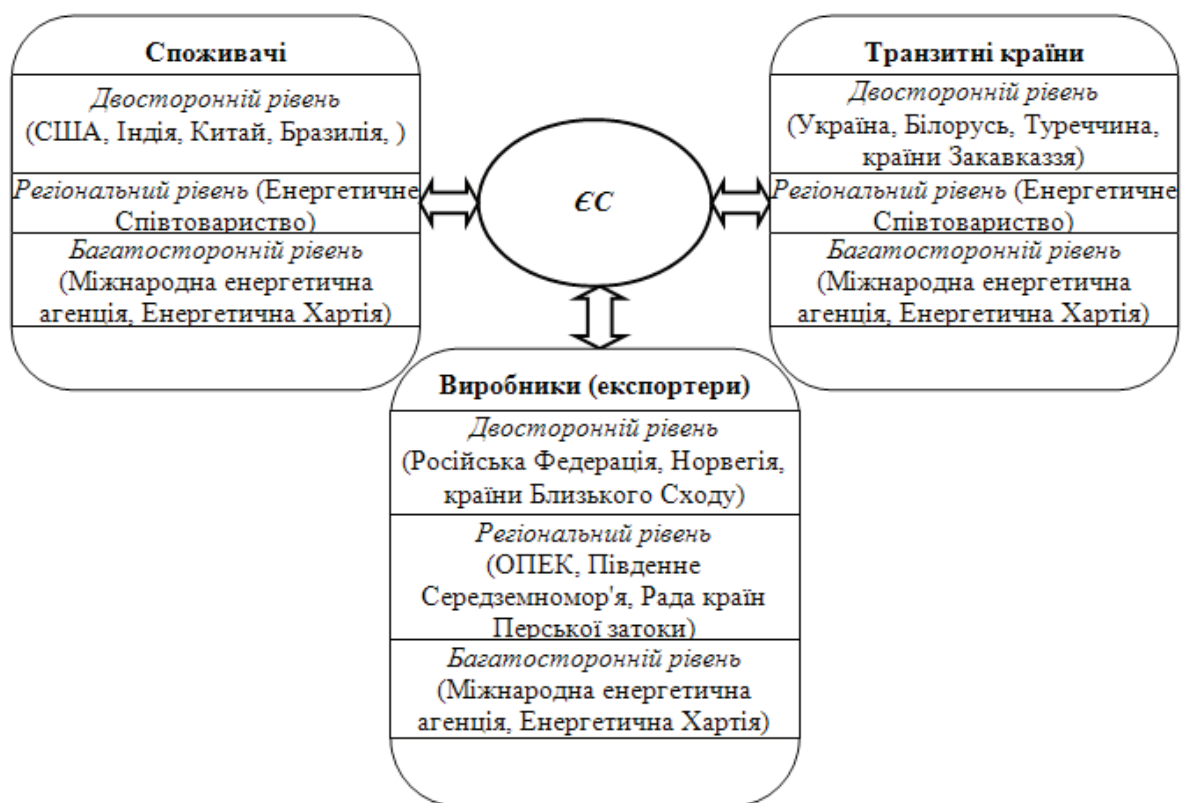

Рис. 3. Рівні та напрями зовнішньої спільної енергетичної політики ЄС
(розроблено на основі джерел [3;4;5;6])

Численність цілей і складність структури зовнішньої спільної енергетичної політики ЄС зумовлює необхідність використання різноманітних інструментів.

Ці інструменти можна розподілити за специфікою застосування на спеціальні інструменти енергетичної політики та загальні інструменти, які використовуються при реалізації інших спільних політик ЄС, але мають відношення до проблематики енергетичного сектору, а також на політичні інструменти, інструменти двосторонньої співпраці та інструменти регіональної та багатосторонньої співпраці (табл. 1).

*Таблиця 1. Інструментарій зовнішньої спільної енергетичної політики ЄС
(розроблено автором на основі [7])*

Тип інструментів	Політичні інструменти	Інструменти двосторонньої співпраці	Інструменти регіональної та багатосторонньої співпраці
Спеціальні інструменти енергетичної політики	Енергетичний діалог	Угоди в рамках Євратому	Енергетичне співтовариство
	Меморандум про взаєморозуміння		Енергетична Хартія
Загальні інструменти, що мають відношення до енергетичної політики	Спільний План дій в рамках Європейської Політики Сусідства / Дорожня карта / Порядок денний асоціації тощо	Угода про партнерство та співпрацю / Угода про асоціацію / Угода про стабілізацію та асоціацію / Рамкові угоди	Угоди в рамках Світової організації торгівлі
		Угода про зону вільної торгівлі / Непреференційні угоди / Торговельні угоди / Угода про Європейську економічну зону	Договори Міжнародної організації термоядерних досліджень
	Інші політичні інструменти	Угоди про наукову та технологічну кооперацію	Договір про нерозповсюдження ядерної зброї

Щодо України, то станом на кінець 2012 р. у її енергетичних стосунках з ЄС застосовувалися практично всі інструменти енергетичної політики (за виключенням Договорів Міжнародної організації термоядерних досліджень). З політичних інструментів треба назвати ведення енергетичного діалогу Україна - ЄС, Порядок денний асоціації Україна - ЄС (2009р.), Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва в

енергетичній сфері (2005р.), участь у Бакинських ініціативах (2004р.), Європейська політика сусідства (2004р.), Східне партнерство (2009р.) тощо.

З інструментів двосторонньої співпраці треба відзначити майбутню Угоду про асоціацію між Україною та ЄС (розробляється з 2007 р.), Угоду про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС (очікує на парафування та ратифікацію), Угоду між Кабінетом Міністрів України та Європейським Співтовариством з атомної енергії про співробітництво у сфері мирного використання ядерної енергії (2005 р.), Угоду про співробітництво між Кабінетом Міністрів України та Європейським співтовариством з атомної енергії в галузі керованого термоядерного синтезу (1999 р.), Угоду про співробітництво між Кабінетом Міністрів України та Європейським співтовариством з атомної енергії в галузі ядерної безпеки (1999 р.), численні угоди про співпрацю у галузі науки та технологій, що стосуються енергетичних проблем тощо.

На багатосторонньому та регіональному рівні відносинах між Україною та ЄС у галузі енергетики застосовуються традиційні інструменти, пов'язані із угодами СОТ, Європейською Енергетичною Хартією (1991 р.), Договором про нерозповсюдження ядерної зброї (1968 р.) тощо. Але особливо важливим для України на сучасному етапі є участь в Енергетичному співтоваристві (вступило у дію у 2006 р.), до якого Україна приєдналася 1 лютого 2011 р. [2].

До Енергетичного Співтовариства на момент його заснування у 2005 р. входили, крім країн ЄС-25, такі країни Південно-Східної Європи, як Албанія, Болгарія (увійшла до ЄС у 2007 р.), Боснія і Герцеговина, Македонія, Румунія (вступила до ЄС у 2007 р.), Сербія, Хорватія та Чорногорія, а також тимчасова адміністративна місія ООН у Косово. У наступні роки до Енергетичного Співтовариства приєдналися Молдова та Україна, а статус спостерігачів станом на початок 2013 р. мали Вірменія, Грузія, Норвегія та Туреччина [19].

Метою створення Енергетичного співтовариства є організація зв'язків між його учасниками та створення правової та економічної бази стосовно енергетичних ресурсів, для транспортування яких використовуються мережі. Досягнення поставленої цілі передбачається шляхом вирішення

низки задач, поставлених перед Співтовариством країнами-учасницями щодо створення спільного регуляторного та ринкового простору у галузі енергетики, підвищення безпеки енергопостачання, розвитку конкуренції на енергоринку, посилення екологічної безпеки енергетики, у тому числі енергетичних мереж тощо [19]. Тобто, цілі та задачі Енергетичного Співтовариства цілком відповідають змальованим вище цілям і задачам спільної енергетичної політики ЄС. Більше того, Договором про заснування енергетичного співтовариства передбачено запровадження його учасниками нормативно-правової бази ЄС з енергетики, навколишнього середовища, конкурентної політики та відновлюваних джерел енергії тощо [1]. Таку ситуацію російський фахівець з відносин між ЄС та країнами пострадянського простору у сфері енергетики А. Конопляник вважає прикладом так званого «експорту *acquis communautaire* ЄС». Він вбачає у положеннях Договору про заснування Енергетичного співтовариства намагання ЄС розширити зону застосування свого енергетичного законодавства шляхом розбудову жорсткої ієрархії нормативно-правових механізмів, спрямованої на посилення впливу ЄС на політику та економіку інших країн Енергетичного співтовариства [9, с. 20].

Традиційно для країн Східної та Південно-Східної Європи адаптація нормативно-правових систем до *acquis communautaire* відбувалася саме шляхом від «парасолькових» угод (рамкових угод, угод про партнерство та співробітництво) через інструменти «м'якого» права (політика добросусідства, Східне партнерство) до інструментів «жорсткого» права (секторальні угоди, угоди про зони вільної торгівлі та про асоційоване членство) та, у кінцевому рахунку, до повної імплементації при вступі до ЄС. Отже, у світлі євроінтеграційних прагнень України, її входження до Енергетичного співтовариства можна вважати кроком на шляху до запровадження інструментів «жорсткого» права, які відображають певний поступ у напрямку вступу до ЄС.

Особливість просторової структури Енергетичного співтовариства, яке складається з власне ЄС, країн-членів Енергетичного співтовариства за межами ЄС та країн-спостерігачів дозволяє включити його до інтеграційних проектів, що відповідають концепції “концентричних кіл” (рис. 4). Така особливість є додатковим аргументом на користь

позитивної ролі Енергетичного співтовариства в євроінтеграції України.

Рис. 4. Просторова структура Енергетичного співтовариства
(розроблено автором)

Щодо практичних заходів, передбачених участю України в Енергетичному співтовариству, то на першому етапі першочерговим завданням виступає поступова імплементація норм європейського енергетичного права, покладеного в основу діяльності Співтовариства, до українського законодавства. Зокрема, при вступі до Енергетичного співтовариства Україна взяла на себе зобов'язання до 2018 р. імплементувати положення 14 директив і регламентів ЄС [2]. Однак, через політичну нестабільність і неефективність діяльності законодавчої влади на початок 2013 р. була відсутня інформація про виконання даного зобов'язання.

Висновки. Результати проведеного дослідження підтверджують важливість зовнішнього виміру у складі спільної енергетичної політики ЄС, що доводиться його залежністю від імпорту енергетичних ресурсів, недостатньою диверсифікацією джерел імпорту та значними обсягами енергоспоживання. Це дозволяє зробити такі висновки:

1. Перед зовнішньою спільною енергетичною політикою ЄС поставлено низку цілей, що стосуються як загальної енергетичної проблематики (сталість, конкурентоспроможність та безпека енергетики), так і її власне зовнішнього виміру (розширення спільного енергетичного ринку за межі ЄС, диверсифікація зовнішніх джерел енергопостачання, поширення європейських цінностей у сфері енергетики та згуртування інтересів країн-членів ЄС у відносинах з третіми країнами).

2. Зовнішній вимір спільної енергетичної політики ЄС характеризується трирівневою структурою (двосторонні відносини, регіональна співпраця та багатостороння співпраця) та трьома напрямками взаємодії ЄС як споживача (нетто-імпортера) енергоресурсів (з постачальниками енергоресурсів, з їх споживачами та з транзитними країнами).
3. Задля реалізації зовнішньої спільної енергетичної політики ЄС використовується широкий спектр інструментів загального та спеціального характеру, при чому у відносинах з Україною як транзитною країною щодо поставок енергоресурсів до ЄС застосовується більшість з існуючих інструментів. На регіональному рівні взаємодії одним з найважливіших інструментів як для ЄС, так і для України є Енергетичне співтовариство. Участь України в Енергетичному співтоваристві відображає позитивну тенденцію поглиблення євроінтеграційних процесів шляхом поступової імплементації норм “жорсткого” права ЄС та участі в інтеграційному проекті, побудованому за євроінтеграційною концепцією “концентраційних кіл”.

У подальшому планується поглибити аналіз взаємовідносин України та ЄС в енергетичній сфері, детально дослідивши їхню історію та сучасний стан і кількісно оцінивши можливі наслідки від участі в Енергетичному співтоваристві як для ЄС, так і для України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Договір про заснування Енергетичного співтовариства : [офіційний переклад] [Електронний документ] : за станом на 01 лютого 2011 року / Енергетичне Співтовариство. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_926/page.
2. Про ратифікацію протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства [Електронний документ] : Закон України : за станом на 15 грудня 2010 року / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2787-17>.
3. An Energy Policy for Europe : Communication from the Commission to the European Council and the European Parliament, [Electronic resource] / European Commission. – Brussels, 2007. – Access mode: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0001:FIN:EN:PDF>.
4. Energy 2020: A strategy for competitive, sustainable and secure energy : Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic

- and Social Committee and the Committee of the regions [Electronic resource] / European Commission. – Brussels, 2010. – Access mode: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0639:FIN:EN:PDF/>.
5. Energy Roadmap 2050 : Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions [Electronic resource] / European Commission. – Brussels, 2011. – Access mode : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0885:FIN:EN:PDF>.
  6. Green Paper “A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy” [Electronic resource] / European Commission. – Brussels, 2006. – Access mode : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0105:FIN:EN:PDF/>.
  7. On Security of Energy Supply and International Cooperation – “The EU Energy Policy: Engaging with Partners beyond Our Borders” : Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions [Electronic resource] / European Commission. – Brussels, 2011. – Access mode: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0539:FIN:EN:PDF>.
  8. Биркович Т.І. Особливості формування сучасної зовнішньої енергетичної політики країн ЄС та України / Т.І. Биркович // Наукові праці ЧДУ ім. П. Могили. Серія “Державне управління”. – 2012. – Вип. 182, Т. 194. – С. 46-50.
  9. Конопляник А. Вхождение Украины в Договор об Энергетическом Сообществе ЕС со странами Юго-Восточной Европы: последствия для всех заинтересованных сторон / А. Конопляник // Нефть и Газ. – 2010. - № 6. – С. 20-36.
  10. Пашковская И. Европейский Союз: энергетическая политика в отношении новых независимых государств : [аналитический доклад] [Электронный ресурс] / И.Пашковская // Аналитические доклады Института международных исследований МГИМО(У) МИД РФ. – 2009. – Вып. 1(22). – 83 с. – Режим доступа: <http://www.mgimo.ru/files/117785/ad-22.pdf>.
  11. Пашковская И. Энергетическая политика Европейского Союза в отношении России: [аналитический доклад] [Электронный ресурс] / И. Пашковская // Аналитические доклады Института международных исследований МГИМО(У) МИД РФ. – 2011. – Вып. 5 (29). – 46 с. – Режим доступа: http://www.mgimo.ru/files2/y09_2011/211115/pashkovskaya.pdf.
  12. Andersen S.S. The Limits of the EU Regulatory State: Power, Politics and Pragmatism in European Gas Markets : [Paper presented at the European Union Studies Association (EUSA) Eleventh Biennial International Conference, Los Angeles, California, April 23-25, 2009] [Electronic resource] / S.S. Andersen, N. Sitter // Access mode: <http://brage.bibsys.no/>

- bi/bitstream/URN:NBN:no-bibsys_brage_34928/1/2009-1_Andersen_Sitter.pdf.
13. Inotai A. Towards a Common Energy Policy in the European Union? / A. Inotai // Romanian Journal of European Affairs. – 2008. – Vol. 8, No. 3. – P. 5-23.
  14. Konoplyanik A.A. Third EU Energy Package: Regulatory Changes for Internal EU Energy Markets in Gas and Possible Consequences for Suppliers (Incl. Non-EU Suppliers) and Consumers / A.A. Konoplyanik // Oil, Gas & Energy Law. – 2011. – Vol. 9, No. 3. – P. 1-37.
  15. Le Coq Ch. Common Energy Policy in the EU : The Moral Hazard of the Security of External Supply / Ch. Le Coq, E. Paltseva. – Stockholm : Swedish Institute for European Policy Studies, 2008. – 134 p.
  16. Le Coq Ch. Measuring the security of external energy supply in the European Union / Ch. Le Coq, E. Paltseva // Energy Policy. – 2009. – Vol. 37, Issue 11. – P. 4474-4481.
  17. Morata F. European energy Policy: An Environmental Approach / F. Morata, I.S. Sandoval et al., ed. by F. Morato and I.S. Sandoval. – Northampton, Ms. : Edward Elgars Pub, 2012. – 256 p.
  18. Official site : BP plc [Electronic resource] // Access mode : <http://www.bp.com>.
  19. Official site : Energy Community [Electronic resource] // Access mode : <http://www.energy-community.org>.
  20. Official site: EUROSTAT [Electronic resource] // Access mode: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.
  21. Perret Qu. The EU, Russia and Gas: Intimations of Morality and Supremacy of Politics / Qu. Perret // Lithuanian Foreign Policy Review. – 2007. – No. 1(19). – P. 167-181.